

V čarobnem risu in prepletu niti

Marija Reven (1882–?) in
Antonija Thaler (1914–2014),
risarki vzorcev in strokovni učiteljici klekljanja

Mojca Ferle

O čipkarstvu v Železnikih je izšlo že več preglednih člankov.¹ Ob letošnjem praznovanju 110-letnice ustanovitve Čipkarske šole Železniki predstavljamo risarki vzorcev in strokovni učiteljici klekljanja, ki sta povezani s šolo in krajem: Marijo Reven in Antonijo Thaler. Revnova je v Železnike prišla na začetku svoje poklicne poti, povezane s klekljanjem, Thalerjeva se je rodila v Železnikih in svoje strokovno znanje širila v Ljubljani, na državnih ustanovah.

Marija Reven (1882–?)

Rodila se je leta 1882 v Idriji. Tu je obiskovala čipkarsko šolo in kot nadarjeno učenko so jo poslali na nadaljnje izobraževanje na osrednji čipkarski tečaj na Dunaj. Poleg klekljarskega si je pridobila tudi odlično likovno in risarsko znanje. Kot čipkarska učiteljica se omenja od leta 1906. Bila je prva učiteljica na čipkarski šoli v Železnikih (1907), kjer je učila še leto po prvi svetovni vojni. Od leta 1920 je bila zapo-

slena kot strokovna učiteljica in risarka vzorcev pri Osrednjem zavodu za žensko domačo obrt v Ljubljani. Poučevala je tudi na čipkarski šoli Trata (Gorenja vas) v Poljanski dolini. V začetku tridesetih let 20. stoletja se je upokojila.

V Mestnem muzeju Idrija hranijo več vzorcev z njenim podpisom, eden je datiran z letnico 1904.² Pri svojih zgodnjih vzorcih v širokem risu je kombinirala predvsem motive gob, kranclovk, potonk in pogačk, risala je tudi vzorce za stavljenе čipke.³ Leta

2012 sta Cerkljanska klekljarska sekcija Marjetica in Cerkljanski muzej pripravila razstavo klekljanih čipk z naslovom Nekoč so klekljale tako. Poleg čipk so bili razstavljeni tudi nekateri vzorci iz čipkarske zbirke Mestnega muzeja Idrija. Avtorica več vzorcev je bila prav Marija Reven. Na razstavi smo lahko občudovali čipke, izdelane v starih, danes zahtevnejših klekljarskih tehnikah: tulpno perje (tulpin list), močerade, listke, pence, verige in ribežen.⁴ Domnevamo, da je Revnova strokovno šolanje na Dunaju zaključila leta 1904 ali 1905. Delovna doba ji je tekla od konca novembra 1905.⁵ Leta 1907 je začela s poučevanjem na novoustanovljeni Čipkarski šoli Železniki. Že v prvih letih je šolo obiskovalo od 40 do 50 učenk. Zanimanje za klekljanje je v Železnikih z leti naraslo, obisk šole pa je moral biti množičen, da Revnova sama ni več zmogla zadostiti potrebam. V letopisih višješolskih ustanov v Avstriji od leta 1908 do 1911 je zabeležena kot provizorična – začasna učiteljica.⁶ Od leta 1910 je poleg nje navedena tudi Hedvika Fleischman (Hedwig Fleischmann). Iz dragocenih zapisov Tonike Ramovš vemo, da je Fleischmanova govorila (le?) nemško.⁷ Drugi dve čipkarski šoli na Loškem, v Žireh in na Trati v Gorenji vasi, sta imeli le eno čipkarsko učiteljico, po dve ali tri so bile v čipkarski šoli v Idriji in Čepovanu. Kmalu po koncu prve svetovne vojne se je Revnova iz Železnikov poslovila. Nasledila jo je Marija Pivk Kosem.⁸ Revnovo nato kratek čas sledimo še kot čipkarsko učiteljico na čipkarski šoli na Trati v Gorenji vasi. Železniki so se v prvih desetletjih 20. stoletja razvili v pomembno slovensko klekljarsko središče. Klekljarice iz Železnikov so slovele po izdelavi zahtevnih, še zlasti finih, "ta tenkih", čipk. To so bile cvetlične čipke (čipke s cvetličnimi motivi) in figure, izdelane s kot las tankim lanenim sukancem debeline med #100 in #300. Prav take je risala Marija Reven.

Družbenopolitične spremembe po koncu prve svetovne vojne so povzročile tudi spremembe v organizaciji izobraževanja in trgovine s čipko. Z nastankom nove države so se na novo vzpostavile čipkarske šole, izdelava čipk in njihova prodaja. Takrat

so odlično risarko potrebovali na novo ustanovljenem Osrednjem zavodu za žensko domačo obrt v Ljubljani (od leta 1929 Državni osrednji zavod za žensko domačo obrt, krajše DOZ Ljubljana). Marija Reven je bila med strokovnimi učiteljicami očitno edina, ki je poleg klekljanja obvladala tudi risanje,⁹ in njej so leta 1920 zaupali risanje in oblikovanje novih vzorcev za DOZ Ljubljana.

Vzorci, izdelani za omenjeni zavod, sodijo v zrelo obdobje njenega ustvarjanja. Risala je zahtevne cvetlične vzorce, v klekljarske vzorce je prenašala tudi osnutke figur narodne noše slovenskega slikarja Maksima Gasparija. Njeno delo so čipke z motivom granatnega jabolka. Čipka za zavese s tem motivom je bila objavljena v Ilustriranem Slovincu leta 1929.¹⁰ Bila je glavna ustvarjalka vzorcev na zavodu. Čipke, izdelane po njenih vzorcih, so bile tudi v tujini deležne pohval.

Še danes nas najbolj navduši čipka Slovenski šopek, ki je bila razstavljena na mednarodni razstavi "hišne industrije in umetne obrti" v Københavnu na Danskem leta 1930. Zavod je ženska ročna dela, še zlasti klekljane čipke, od leta 1925 do začetka druge svetovne vojne predstavljal na številnih mednarodnih razstavah in sejmih. O pripravi razstave na Danskem je bil v slovenskem časopisju objavljen daljši članek, v katerem je neznan poročevalec omenil "posebej krasno delo 'slovenski pušeljc', ki ga je napravila nadarjena čipkarica Marija Reven".¹¹

Slovenski šopek Marije Reven

S slovenskim šopkom sem se prvič srečala ob prebiranju preglednega članka o slovenskem čipkarstvu avtorja Boža Račiča.¹² Prefinjenost in brezhibna izdelava čipke na objavljeni fotografiji me je popolnoma prevzela. Mnogi, tudi posamezne klekljarice, niso verjeli, da je to res ročno klekljana čipka. Nato sem dolgo želela, da bi se odkril tudi vzorec za čipko, o kateri sem brala in jo občudovala. Sreča mi je bila naklonjena in odkrila sem ga pri priznani mojstrici klekljanja Mariji Koblar. Ko sem ji zaupala

Slovenski šopek,
hrani fototeka
Loškega muzej
Škofja Loka,
F/3399.

Vzorec Slovenski
šopek, narisala
Marija Reven,
DOZ Ljubljana
pred letom 1930.
Hrani MGML,
Mestni muzej
Ljubljana.

zanimivosti o odkritem vzorcu, ga je brez oklevanja podarila za zbirko Mestnega muzeja Ljubljana, za kar se ji na tem mestu še enkrat zahvaljujem.

Originalna vzorčna predloga – matrica je bila narisana ročno s peresom in šablonami. Matrica je bila prekopirana na tršo rumeno podlago, risba vzorca je odtisnjena v modri barvi. V šopek so s pentljo (slovenska trobojnica?) povezani cvetovi potonike, nageljni, tulipana, vejica s fantazijskim cvetom oziroma popkom, vejica mirte in žitno klasje. Ozadje zapolnjuje mreža, celotno kompozicijo obdaja okvir. Vzorec za čipko se nekoliko razlikuje od čipke na fotografiji, ki jo obkroža ovalen okvir dimenzij 40 x 50 cm. Najdeni vzorec je okrogle oblike, velikosti 50 x 50 cm. Temu ustrezno je na vzorcu razkošnejši tudi šopek: dodani so trije nageljni, žitni klas in tulipan. Iz oznak na vzorcu lahko razberemo, s kakšnimi klekljarskimi tehnikami je izdelana čipka: ozki ris, ris – platno, polpremet, žilica v polpremetu, kitice z ovitkom, ribice, dve različici pajkov, reliefno kvačkanje, mrežasta polnitev s štirimi pari. Torej kar deset, večinoma zahtevnih tehnik.

Ob robu risbe so zapisani podatki: številka vzorca, debelina sukanca in dimenzije čipke: Štev. 9/ 167b/ #100/ 50/ 50 cm. Papir je obrezan tik ob vzorcu in druge oznake niso ohranjene. Čipka ni bila sklekljana po najdenem vzorcu, saj ni naboden (preluknjan z bucikami). Vzorec ni podpisan, iz sočasnih objav vemo, da je nastal na Državnem osrednjem zavodu za žensko domačo obrt v Ljubljani (1919–1946) in da je njegova avtorica Marija Reven.

Vzorci z motivom slovenskega šopka so bili izrisani v več različnih oblikah in dimenzijah in tudi čipka je bila izdelana v več variantah. V fototeki Loškega muzeja Škofja Loka so ohranjene fotografije z razstav, na katerih so bile razstavljene tudi čipke s slovenskih šopkom: razstavi na Bledu in v Dub-

rovniku leta 1936, objavljene so tudi v prodajnem katalogu Jugoslovanske čipke, kjer je prikazanih 596 čipk. Slovenski šopek je označen s številko 515. V priloženem ceniku je zapisana cena 300 Din. Za primerjavo navajam še ceno vsem poznane čipke Kranjica s pečo, ki je bila vredna le 90 Din! Slovenski šopek je bil objavljen tudi v spremnem besedilu o jugoslovanskem čipkarstvu v nemškem jeziku, ki je bilo priloženo h katalogu (izdan v tridesetih letih 20. stoletja).¹³ Čipka je lahko služila kot samostojen okras, lahko je bila všita v zavese ali na okrasne blazine. Tekstil z všito čipko, dopolnjen z belo in riselje vezeno, je bil priljubljen okras meščanskih stanovanj v 20. in 30. letih preteklega stoletja.

V Železnikih manjše različice slovenskega šopka (nageljni z vejico mirte, povezani s pentljo) imenujejo mali gorenjski šopek. Po kopiji originalnega vzorca je Marija Koblar za 56. Čipkarske dneve v Železnikih (2018) šopek mojstrsko ponovno naklekljala.

Revnova je v klekljarske vzorce prenašala tudi osnutke slovenskih umetnikov (Maksima Gasparija, Saše Šantla, Domicijana Serajnika) in Račić je v sodelovanju z njimi začel razvijati narodno slovensko čipko.¹⁴ Med številnimi pregledanimi vzorci, ki jih pripisujemo zavodu in Mariji Reven, njenega podpisa nismo našli. Odkrit je bil le vzorec zvončka s pripisanima začetnicama MR (Marija Reven).¹⁵ Njeno roko je potrdila tudi Antonija Thaler, njena sodelavka na zavodu. Mogoče bo ta prispevek spodbudil klekljarice, da pobrska po svojih zbirkah vzorcev in odkrijejo še kakšnega.

V začetku tridesetih let 20. stoletja se je Marija Reven upokojila. A njene zgodbe z odhodom v pokoj ne zaključujemo, usodno se je namreč prepletla z zgodbo umetniško nadarjenega dekleta iz Železnikov, Antonije Thaler.

(Slovenski) šopek,
avtorica vzorca
Marija Reven,
sklekljala Marija
Koblar, 2018.
Foto: Mojca Ferle

Zvonček, čipka in vzorec, z zapisanimi inicialkama "MR." ob robu. Foto: Maja Ferle

Antonija Thaler (1914–2014)

Antonija Thaler, 2001. Foto: Tončka Stanonik

Z gospo Toni Thaler sva se srečali na njenem domu, v neposredni bližini pivovarne Union v Ljubljani, v času, ko se je moje raziskovanje klekljane slovenske čipke šele začelo. Zanimali so me njeni začetki na DOZ in risanje za DOM Ljubljana. Opremljena z raznovrstnimi kopijami vzorcev sem se odpravila na prvi obisk. Nato sva se srečali še dvakrat. Njeno pripoved smo v Mestnem muzeju Ljubljana želeli posneti tudi s kamero. Žal mi je bilo, da je privolitev za snemanje še isti dan po telefonu preklicala.

Že v prvem pogovoru sva se dotaknili Marije Reven in z navdušenjem je po več kot sedemdesetih letih pripovedovala: "Ona [Marija Reven] je šla v penzijo, jaz pa sem se usedla na njen stol. Bila je v Železnikih, ampak mene ni učila. Nikoli Revenove ne omenjajo... Ona je morala začeti v Železnikih od začetka, leta 1907, potem je bila v Gorenji vasi prva učiteljica. Odlična učiteljica, tiste starejše [klekljari-

ce] so bile prav od nje ... Ona je šla v penzijo leta 1932/33, jaz sem prišla iz šole 32/33, sem bila z njo kolikor sem delala. Kakšne vzorce je risala!"¹⁶

Antonija Thaler je bila rojena 20. decembra 1914 v Železnikih. Starši so imeli gostilno, tako da je bilo preživljanje družine veliko lažje kot za večino delavskih družin v takratnih Železnikih. Kljub temu je Antonija/Toni ob ljudski šoli obiskovala tudi čipkarsko šolo, ki jo je takrat vodila strokovna učiteljica Marija Pivk Kosem in pridobila osnovno znanje klekljanja. Po zaključeni osnovni šoli je hodila v dekliško uršulinsko šolo v Škofji Loki. Ženskim ročnim delom, glasbi, likovnemu in umetniškemu izražanju gojenk so uršulinke posvečale veliko pozornost. Mogoče je prav tu vzkliła tudi želja, da ne postane le vzorna gospodinja, temveč se ročnim delom posveti tudi poklicno. Pot jo je vodila na Državno žensko obrtno šolo v Ljubljani, kjer se je vpisala na oddelek za umetno vezenje. Zaključila jo je leta 1932 z mojstrskim izpitom za poklic "zlato-srebro-bisero-vezec". Po zaključeni obrtni šoli je želela na umetno obrtno šolo na Dunaj. Tam je že bila njena sošolka z obrtne šole Neli Niklsbacher, ki pa ji je povedala, da za vpis zahtevajo eno leto prakse, in Thalerjeva je odšla na DOZ. Takole je pripovedovala o prvem srečanju z Marijo Reven: "Pride ravnatelj [Božo] Račič in vpraša: 'Katera dobro riše?' - 'Jaz rada rišem,' in me pelje v eno majhno sobico, kjer je sedela in risala Revenova. Ena druga kolegica je pa ravno zbolela, ki je pa druge reči risala." Revenova je v pogovoru odkrila, da je Antonija doma iz Železnikov. Jasno ji je bilo, da zna tudi klekljati. Poslala jo je iz veziljskega na čipkarski oddelek in v klekljarski tečaj na izpopolnjevanje, in tako je od vezenja prešla na klekljanje. "Občasno sem hodila h klekljanju, občasno mi je dala kaj prekopirati in je videla, da sem natančna, ker sem res rada risala, sem na obrtni hodila k prof. Šantlu. To je bilo leta 32/33. Seveda potem z Dunajem zaradi krize ni bilo nič." Revenove kmalu po tem na osrednjem zavodu ni bilo več. "In sem se usedla na njen stol in sem obsedela."¹⁷ Leta 1933 je začela risati in nadaljevala delo po vzoru Marije Reven. Takrat se je veliko risalo po naročilu strank, ki so

naročale po katalogu, obliko in dimenzije čipk pa so potem risarke dodelale po njihovih željah.¹⁸

Posebna naročila, obleke, čipke za promocijska darila in protokolarne namene, čipke iz najtanjšega sukanca so klekljali v najboljših čipkarskih šolah v Železnikih in Žireh. Zgodba o svečani čipkasti obleki z bolerom in vlogi Antonije Thaler pri njenem nastajanju je znana in je na tem mestu ne bomo ponavljali, čeprav usoda obleke še ni dokončno razrešena.¹⁹

Ko je Thalerjeva kot praktikantka delala na DOZ, je naredila še strokovni izpit za obrtno učiteljico. Na DOZ je takrat delala tudi Neža Pelhan, njena sošolka iz obrtne šole. Z njo sta tudi v povojnih letih veliko sodelovali, pripravili učni načrt za čipkarske šole in bili večkrat skupaj v komisijah za ocenjevanje čipk na tekmovanjih. Skupaj s Pelhanovo sta bili tudi na mednarodni razstavi umetnosti in obrti leta 1937 v Parizu. V imenu DOZ sta obe prejeli častno diplomu z zapisanim imenom na diplomu.²⁰

Državni osrednji zavod za žensko domačo obrt

je bil po drugi svetovni vojni (1946) preoblikovan v Državno šolo za žensko domačo obrt, ki je nadaljevala s poslanstvom bivšega zavoda ter znanje in veščine klekljanja prenašala na mlajše generacije. S strokovnimi nasveti je bila šola v veliko pomoč Državnemu prodajnemu zavodu za domačo in umetno obrt v Ljubljani (krajše DOM Ljubljana), ki je od predvojnega zavoda prevzel organizacijo trgovine z umetno-obrtnimi izdelki. Direktorica šole za žensko domačo obrt je bila že omenjena Neli Niklsbacher, za učiteljico pa je bila v istem letu (1946) nastavljen Antonija Thaler.²¹ Po slabih štirih letih je bila (1949) premeščena na načrtovalno-tehniški oddelek podjetja DOM Ljubljana, kjer je delala do leta 1955. Njena najbolj ustvarjalna leta pri podjetju DOM so bila med letoma 1952 in 1955. DOM je imel takratčasne prostore na Lingarjevi ulici, danes Mačkovi ulici.²² Thalerjeva je pripovedovala: "Takrat svaz z Nežo [Pelhan Klemenčič] najbolj svobodno ustvarjali, takrat so nastali vsi tisti prtiki." Drugih naročil še ni bilo. Potem so ponovno odprli obrtno

Častna diploma z razstave v Parizu leta 1937. Zasebna last. Foto: Tončka Stanonik

šolo, kjer je Thalerjeva, najprej honorarno in potem za stalno, učila vse do upokojitve leta 1968.²³

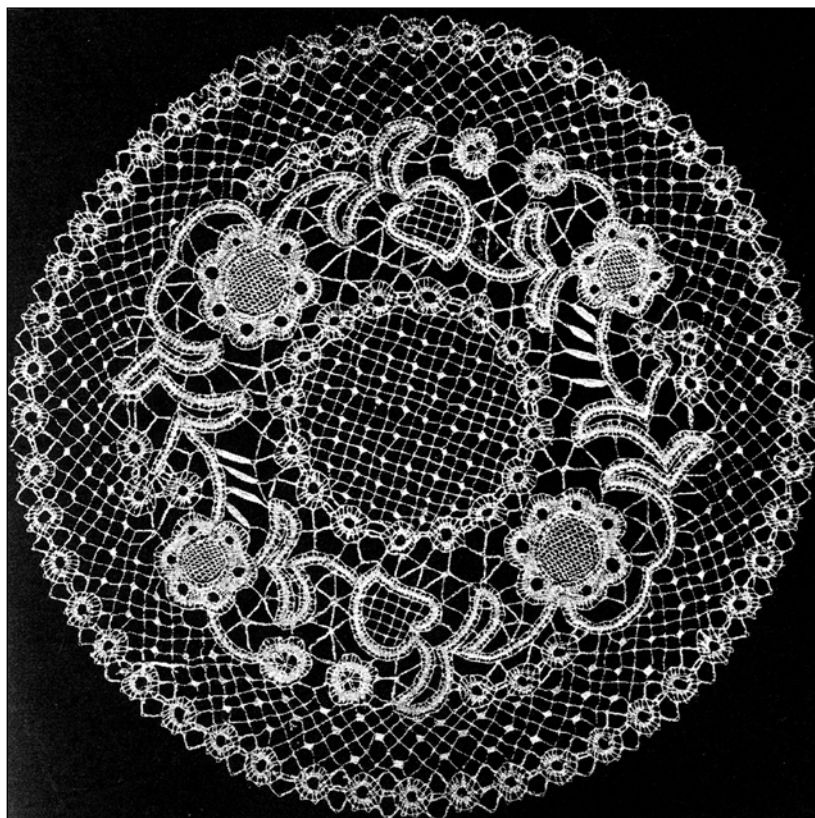
Cvetlična čipka, nageljčki, pajki, možgani ...

DOM je v začetku petdesetih let 20. stoletja (leta 1952?) izdal prodajni katalog Slovenske ročno klekljane čipke. Opremljen s spremno besedo v angleškem in nemškem jeziku je bil namenjen tudi tujemu trgu. V ponudbi so bile 104 čipke.²⁴

Katalog smo za ta prispevek še enkrat prelistali, hkrati pregledali tudi vzorce v zbirki Mestnega muzeja Ljubljana in prišli do zanimivih ugotovitev. Čipk s širokim risom ni veliko, prevladuje ozki (slepi) ris, v katerem so izdelani čipkasti podstavki in prtički, t. i. ameriške garniture, čajne in vinske garniture, klekljani modni dodatki (cvetlice iz čipke, čipkasti

okviri za robčke, čipkasti ovrtniki), trikotni vložki in metrske čipke.

V ponudbi kataloga prepoznamo čipke, ki sta jih ustvarjali z že omenjeno Nežo Pelhan, por. Klemenčič. O vzorcih in čipkah Pelhanove smo že pisali.²⁵ Vzorce, kjer prepoznamo roko Antonije Thaler, smo določili s pomočjo njenega pripovedovanja, primerjave pisav in oznak na ohranjenih vzorcih v zbirki Mestnega muzeja Ljubljana in objavljenih čipkah v že omenjenem katalogu Slovenske ročno klekljane čipke.²⁶ Katalog sva med pogovorom listali skupaj tudi z Antonijo, kar je pospremila z besedami: "To so moji otroci noter ... Tale je že moj ..." Zaustavila se je pri okroglem prtičku, kjer široki ris oblikuje srčke, podobne loškim kruhkom, pri naslednjem s pletenico iz srčkov in nato pri pajkih, nageljčkih. "Iz teh pajkov sem mogla nardit od tegale do neskončno [različic]." Nadaljevala je: "To ni nič, to zame ni nič," in s temi besedami komentirala množico čipk v slepem

Cvetlična čipka, avtorica vzorca: Antonija Thaler. Iz kataloga Slovenske ročno klekljane čipke. Dokumentacija MGML.

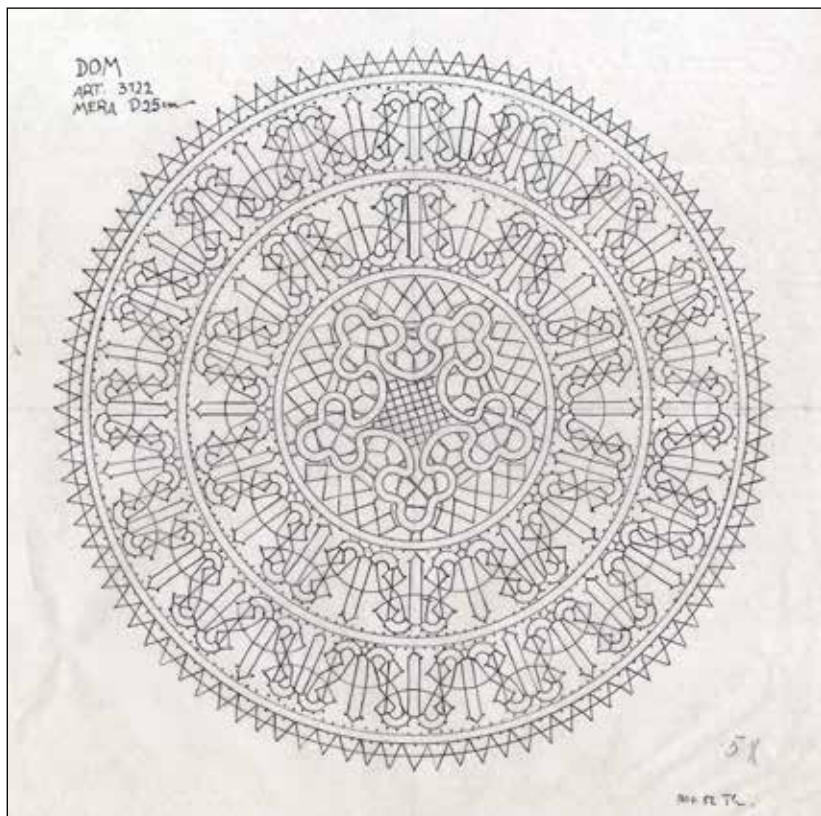
in sukanem risu, v mislih pa je imela nezahtevnost izdelave. "Kolca je mogoče tudi moj ... Polži moji niso, ti so še iz DOZ, tulpe je še star vzorec. Mojga ot-roka pa ni. Mogel bi biti ... No, evo ga, ta je moj ... Ta je čisto moj." Zaustavila se je pri okrogli čipki, kjer je cvetlični kolobar obdan s sukano mrežico in do-danimi kvadratnimi ribicami in z okvirjem iz slinc. Mnogim klekljaricam je čipka poznana, objavljena je bila v Čipkarskem biltenu (2/2001), kjer je daljši intervju s Thalerjevo objavila klekljarska pisateljica Tončka Stanonik.²⁷

V katalogu slovenskih čipk se je zaustavila tudi ob čipkah, nastalih po vzorcih Pelhanove, kjer so motivi klekljani z dvobarvno (rdečo in modro) nitjo (čipke št. 42 - Jerbas, 43 - Kolo, 44 - Petelinčki). Spomnila se je bienalne razstave domače obrti v Mi-lanu leta 1952. Tam je videla čipke, izdelane z dvo-barvnim klekljanjem. Navdušena nad to novostjo je potem tudi sama izrisala nekaj vzorcev z barvnimi

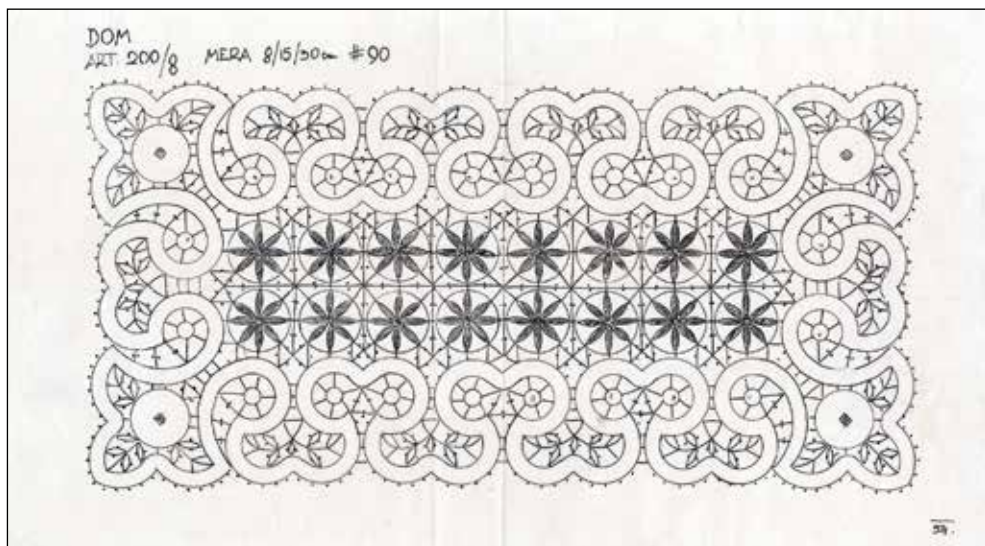
motivi.²⁸ Klekljanje s sukancem v različnih barvah je čez mejo, v Italiji, še danes zelo popularno.

Med pregledanimi vzorčnimi predlogami, izrisa-nimi z njeno roko, so nekateri datirani (1952-55). Na dveh je poleg datacije tudi droben Th (Thaler). Thalerjeva je predelovala in preoblikovala vzorce s širokim risom in izpeljavo z rogljički, ki jih je zahte-valo nemško tržišče. Večina čipk v slepem risu je bilo namenjenih za italijanski trg (prevzemal jih je trgo-vec v Trstu). Več umetniške svobode je imela, ko ni risala po naročilu. Njene vzorce prepoznamo po na-tančnem risanju. So kot grafike. Izrisani z mojstrsko natančnostjo, prostoročno, le s pomočjo šablon, kri-vuljnikov in ravnil se danes lahko kosajo z računal-niško izrisanimi vzorci. Priložene slike to potrjujejo.

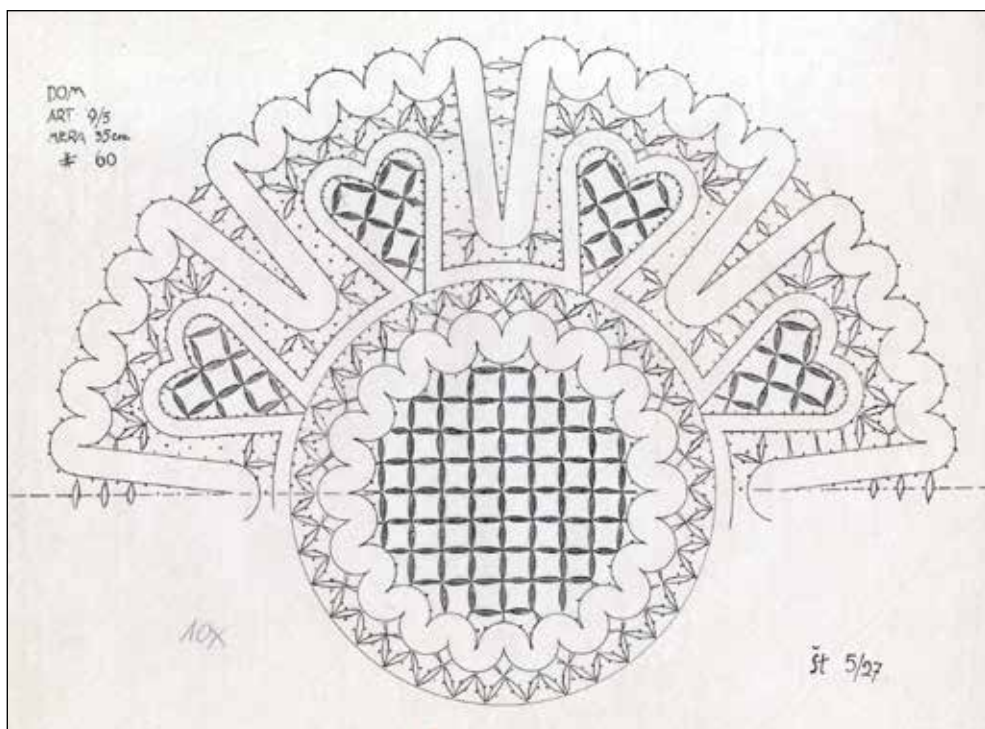
Z DOM Ljubljana je tudi po odhodu za strokovno učiteljico na žensko obrtno šolo občasno še sodelo-vala, vsivavala je čipke²⁹ in bila članica komisij za ocenjevanje čipkarskih izdelkov. Tudi v Železnikih.

Vzorec možgani, DOM, art. 3122, november 1952, Th (Antonija Thaler). Hrani MGML, Mestni muzej Ljubljana.

Vzorec v širokem risu, DOM, art. 200/8. Hrani MGML, Mestni muzej Ljubljana.

Vzorec v širokem risu z rogljički, DOM, art. 9/5. Hrani MGML, Mestni muzej Ljubljana.

Dve manjši različici cvetlične čipke Antonije Thaler. Klekljali Mara Ferle in Marija Koblar. Foto: Maja Ferle

Tekmovalni vzoreček, listek (lipov list?) za prvi Čipkarski dan leta 1963, ima vse značilnosti listka, ki ga najdemo v njeni zgoraj omenjeni cvetlični čipki.³⁰

Razmišljanje namesto zaključka

Marija Reven je na začetku 20. stoletja v Železniki prinesla izjemno znanje in v Čipkarski šoli Železniki vzgojila nekaj generacij klekljaric, ki so tudi v okviru svojih družin širile znanje klekljanja naprej. Nato jo je pot zanesla na DOZ v Ljubljano, središče ustvarjanja narodne slovenske čipke v času

med obema vojnama, katere soustvarjalka je postala tudi sama. V Čipkarski šoli Železniki je svoje prve čipke klekljala Antonija Thaler. Po spletu okoliščin tudi ona prestopi prag palače na Turjaškem trgu (danes Novi trg 3) v Ljubljani leta 1932/33, kjer je takrat domoval DOZ, in Marija Reven jo nevede postavi za nadaljevalko svojega dela. Svoj risarski talent je Thalerjeva najprej razvijala na obrtni šoli in pri prof. Saši Šantlu, kot projektantka vzorcev za podjetje DOM Ljubljana (1949 do 1955) pa je svoje znanje iz obrtne šole in izkušnje iz DOZ prelila v avtorske vzorce in čipke. Nekatere od njih smo v tem prispevku iztrgali pozabi.

Viri:

- <http://cipkarskasola.os-zelezniki.si/zgodovina/>, 9. 1. 2015.
- Loški muzej Škofja Loka, fototeka štev.: F/3354, F/3364, F/3399.
- Mestni muzej Idrija, elektronska pošta Mirjam Gnezda, 11. junij 2009.
- THALER, Antonija (1914–2014), 4. 9. 2009, 6. 8. 2010.

Literatura:

- BENEDIČIČ, Irena, Damjana DEMŠAR in Janja JANC, 100 let čipkarske šole Železniki. *Železne niti 4*, Železniki: Muzejsko društvo 2007, str. 227–244.
- BOGATAJ, Andreja: Klekljarstvo v Železnikih. *Loški razgledi 47*, Škofja Loka: Muzejsko društvo 2000, str. 133–151.
- BOGATAJ, Janez: *Dom, proizvodno in trgovsko podjetje za domačo in umetno obrt*: 40 let. Ljubljana 1986.
- DOM 1946–1966*: brošura izdana ob 20. obletnici DOM-a. Ljubljana 1966.
- FERLE, Mojca: Izdelki so čisti, brez napak in lepo izdelani. O čipkarski šoli Trata in klekljanju v Gorenji vasi. *Loški razgledi 57*, Škofja Loka: Muzejsko društvo 2010, str. 81–96.
- FERLE, Mojca: Ljubljana in razvoj klekljane čipke na Slovenskem. Idrijska čipka, z nitjo pisana zgodovina, Idrija: Mestni muzej 2012, str. 138–153.
- FERLE, Mojca: Slovenian Bouquet Delights. *Bulletin OIDEA 1/2016*, str. 20–23.
- FERLE, Mojca: Klekljana čipka, enim drobiž, drugim prestiž. *Čipka, enim drobiž drugim prestiž*. – Ljubljana: Mestni muzej, 2016, str. 53–95.
- ILUSTRIRANI SLOVENEK*, 9. 6. 1929, letnik 5, št. 23, 1929.
- JAHRBUCH des hoeheren Unterrichts wesens in Oesterreich mit Einschluss der gewerblichen Fachschulen und der bedeutendsten Erziehungsanstalten, Dunaj, 1897–1914.
- JUGOSLOVANSKE ČIPKE*. Ljubljana: Državni osrednji zavod za ženski domači obrt, [193?].
- LESKOŠEK, Janko: *Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji*. – Ljubljana, 1928.
- Muzejski list št. 25, Idrija: Mestni muzej, Cerklje, 2012.
- NN: Slovenske čipke na mednarodni razstavi v Kodanju, *Slovenec*, 19. februarja 1930, str. 3.
- RAČIČ, Božo: Državni osrednji zavod za ženski domači obrt v Ljubljani. *Spominska knjiga*: 1888–1938, Ljubljana: Državna tehniška srednja šola, 1938, str. 235–238.
- RAČIČ, Božo: Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na Loško območje. *Loški razgledi 15*, Škofja Loka: Muzejsko društvo 1968, str. 123–139.
- RAMOVŠ, Tonika: Pričetki čipkarske obrti in čipkarske šole v Železnikih. *Železniki*: 25.6.1970. Hrani Muzej Železniki.
- SLOVENSKE ROČNO KLEKLJANE ČIPKE*: katalog podjetja DOM Export, Ljubljana [1952].
- STANONIK, Tončka: *Toni Thaler: od vezilje z mojstrskim izpitom do učiteljice na srednji strokovni šoli*. Tipkopis, 7 str.
- ČIPKARSKI BILTEN*, št. 2, letnik VIII, 2001, str. 10–14.
- STANONIK, Tončka: Antonija Thaler (1914–2014), *Bulletin OIDEA 1/2016*, str. 5–7.
- ŠUŠTAR, Tadeja: 1. čipkarski dan in Čipkarski dnevi. *Železne niti 4*, Železniki: Muzejsko društvo 2007, str. 169–226.
- TERPIN, Marija: Po sledih zarisanih linij vzorcev in papircev. *Idrijska čipka in njeno mesto med evropskimi čipkami*. – Idrija: Občina, 2006 str. 30–37.

Opombe:

- 1 Račič, Božo: Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na Loško območje. *Loški razgledi* 15, Škofja Loka: Muzejsko društvo 1968, str. 123–139; Bogataj, Andreja: Klekljarstvo v Železnikih. *Loški razgledi* 47, Škofja Loka: Muzejsko društvo 2000, str. 133–151; Benedičič, Irena, Damjana Demšar in Janja Janc, 100 let čipkarske šole Železniki. *Železne niti* 4, Železniki: Muzejsko društvo 2007, str. 227–244. Zadnja dva članka zgodovinske podatke večinoma povzemata po Račičevem članku.
- 2 Elektronska pošta Mirjam Gnezda, Mestni muzej Idrija (MMI), 11. junij 2009.
- 3 Terpin, Po sledih, str. 34–35.
- 4 Muzejski list št. 25.
- 5 Leskošek, *Stalež*, str. 17.
- 6 Jahrbuch 1908, str. 352; 1909, str. 372–373; 1910, str. 400–401; 1911, str. 463–464.
- 7 Ramovš, Tonika: *Pričetki čipkarske obrti in čipkarske šole v Železnikih*. *Železniki*, 25. 6. 1970. Hrani Muzej Železniki.
- 8 http://www.os-zelezniki.si/cs_zgodovina.html, 1. 6. 2009; Bogataj, Klekljarstvo, str. 136.
- 9 Leskošek, *Stalež*, str. 17.
- 10 *Ilustrirani Slovenec* 1929, 9. 6. 1929, letnik 5, št. 23, str. 4; tu je napačno zapisan njen priimek Renova, pravilno je Revnova.
- 11 NN, Slovenske čipke na mednarodni razstavi v Kodanju, *Slovenec*, 19. februarja 1930, št. 41, str. 3.
- 12 Račič, Slovensko čipkarstvo, str. 134; Slovenski šopek, fototeka Loškega muzeja Škofja Loka, F/3399.
- 13 *JUGOSLOVANSKE ČIPKE*. Ljubljana: Državni osrednji zavod za ženski domači obrt, [1938?], priloge so bile napisane v več jezikih.
- 14 Ferle, *Slovenian Bouquet Delights*, str. 20–23.
- 15 Zvonček se nahaja med kopijami vzorcev, ki izvirajo iz Železnikov. Na vpogled mi jih je posodila Simona Strgulc Krajšek, Ljubljana, za kar se ji zahvaljujem.
- 16 Antonija Thaler, Ljubljana, 4. 9. 2009, 6. 8. 2010. Besede v oglatih oklepajih [] je za boljše razumevanje dodala avtorica prispevka.
- 17 Antonija Thaler, 6. 8. 2010.
- 18 Stanonik, *Toni Thaler*, str. 2–3. Pri pisanju prispevka sem si pomagala z gradivom, ki mi ga je prijazno posredovala gospa Tončka Stanonik, za kar se ji zahvaljujem. Gradivo je navedeno v literaturi.
- 19 *Klekljane mojstrovine iz Železnikov*, zloženska, brez navedbe letnice (1999?); Benedičič in druge, str. 242–243; Stanonik, *Toni Thaler*, str. 4; Ferle, *Klekljana čipka*, str. 77.
- 20 Stanonik, *Čipkarski bilten*, str. 10–14.
- 21 Dekret Narodne vlade Slovenije, 10. 2. 1946, Odločba, 31. 12. 1949, v zasebni lasti.
- 22 DOM se je potem še nekajkrat selil in nato dobil prostore na prestižni lokaciji nasproti ljubljanskega rotovža, v Souvanovi hiši na Mestnem trgu 24.
- 23 Na tem mestu popravljam napačno zapisano letnico upokojitve Antonije Thaler, zapisano v monografiji *Čipka enim drobiž, drugim prestiž*, str. 79. Več o Antoniji Thaler glej tudi v članku Stanonik, *Čipkarski bilten*, str. 10–14.
- 24 *Slovenske ročno klekljane čipke*: katalog podjetja DOM Export, Ljubljana [1952].
- 25 Glej članke: Ferle, Ljubljana in razvoj klekljane čipke na Slovenskem, str. 148–149 in *Klekljana čipka, enim drobiž, drugim prestiž*, str. 89.
- 26 V katalogu *Slovenske ročno klekljane čipke*, so njeno avtorsko delo vzorci za čipke št. 3, 4, 5, 8, 36, 38, 40), na podlagi primerjav domnevno tudi št. 22.
- 27 Stanonik, *Čipkarski bilten*, str. 14.
- 28 Stanonik, *Toni Thaler*, str. 6.
- 29 Stanonik, *Toni Thaler*, str. 6.
- 30 Šuštar, str. 184.

